

**TALABALARDA BURCH HISSINI SHAKLLANTIRISH ORQALI AXLOQIY
SIFATLARNI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK MEXANIZMLARI**

Davidov Bobur Bahodir o'g'li

Oriental universiteti, katta o'qituvchisi.

Tel: +998 93 606-63-13 e-mail: mistrbab92@gmail.com

Xudoyberdiyev Ilhomjon

Oriental universiteti talabasi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18729543>

Annotatsiya. Mazkur maqolada talabalarda burch hissini shakllantirish orqali axloqiy sifatlarni rivojlantirishning pedagogik-psixologik mexanizmlari ilmiy jihatdan tahlil qilinadi.

Tadqiqotda burch hissi shaxsning ichki motivatsion tuzilmasi, ijtimoiy mas'uliyatni anglash darajasi va axloqiy o'zini nazorat qilish jarayonlari bilan uzviy bog'liq psixologik kategoriya sifatida yoritiladi. Shuningdek, axloqiy o'zini anglash, refleksiya, qadriyatlarni ichkilashtirish va irodaviy sifatlarning rivojlanishi burch hissining shakllanishida asosiy determinant omillar sifatida ko'rib chiqiladi.

Maqolada ta'lim jarayonida muammoli vaziyatlar, axloqiy dilemmalar, jamoaviy faoliyat, sport mashg'ulotlari va reflektiv tahlil metodlaridan foydalanish talabalarda ichki mas'uliyatni kuchaytirishi va barqaror axloqiy pozitsiyani shakllantirishga xizmat qilishi ilmiy asoslanadi.

Tadqiqot natijalari burch hissi va axloqiy sifatlarni o'rtaida ijobiy korrelyatsion bog'liqlik mavjudligini ko'rsatadi hamda pedagogik jarayonda integrativ yondashuvni qo'llash samaradorligini tasdiqlaydi.

Kalit so'zlar: burch hissi, axloqiy sifatlarni, axloqiy o'zini anglash, pedagogik-psixologik mexanizm, ijtimoiy mas'uliyat, refleksiya, qadriyatlarni ichkilashtirish, ichki motivatsiya, irodaviy sifatlarni, shaxs kamoloti, ma'naviy-axloqiy tarbiya, talaba yoshlar.

Annotation. This article scientifically analyzes the pedagogical and psychological mechanisms of developing moral qualities through the formation of a sense of duty in students.

The study highlights the sense of duty as a psychological category inextricably linked to the internal motivational structure of the individual, the level of awareness of social responsibility and the processes of moral self-control. Also, moral self-awareness, reflection, internalization of values and the development of volitional qualities are considered as the main determinant factors in the formation of a sense of duty. The article scientifically substantiates the fact that the use of problem situations, moral dilemmas, team activities, sports training and reflective analysis methods in the educational process can strengthen internal responsibility in students and serve to form a stable moral position. The results of the study show that there is a positive correlation between a sense of duty and moral qualities and confirm the effectiveness of using an integrative approach in the pedagogical process.

Keywords: sense of duty, moral qualities, moral self-awareness, pedagogical-psychological mechanism, social responsibility, reflection, internalization of values, internal motivation, volitional qualities, personal development, spiritual and moral education, young students.

Zamonaviy globallashuv sharoitida jamiyat taraqqiyoti shaxsning ma'naviy-axloqiy yetukligi, ijtimoiy mas'uliyati va fuqarolik pozitsiyasining barqarorligi bilan bevosita bog'liqdir.

Ayniqsa, oliy ta'lim tizimida tahsil olayotgan talaba yoshlarning axloqiy sifatlarini shakllantirish masalasi pedagogika va psixologiya fanlarining dolzarb muammolaridan biri hisoblanadi. Chunki talabalik davri shaxsning dunyoqarashi, qadriyatlar tizimi va ichki e'tiqodlari shakllanadigan muhim rivojlanish bosqichi sifatida namoyon bo'ladi.

Bugungi kunda yoshlar orasida mas'uliyat, ijtimoiy burchni anglash, axloqiy barqarorlik kabi sifatlarini mustahkamlash zarurati tobora ortib bormoqda. Bu jarayonda burch hissi shaxsning ichki motivatsion mexanizmi sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Burch hissi nafaqat tashqi talab va majburiyatlarni bajarish, balki ularni ichki ehtiyoj sifatida qabul qilish va ongli ravishda amalga oshirishni taqozo etadi. Mazkur sifatning shakllanishi axloqiy o'zini anglash, refleksiya, qadriyatlarni ichkilashtirish hamda ijtimoiy tajriba bilan uzviy bog'liqdir.

Pedagogik-psixologik nuqtai nazardan qaraganda, talabalarda burch hissini shakllantirish orqali ularning axloqiy sifatlarini rivojlantirish tizimli yondashuvni talab etadi. Ta'lim jarayonida muammoli vaziyatlar, axloqiy tanlov vazifalari, jamoaviy faoliyat, sport mashg'ulotlari va reflektiv metodlardan foydalanish shaxsning ichki mas'uliyatini kuchaytiradi hamda barqaror axloqiy pozitsiyani shakllantiradi. Shu bois burch hissi va axloqiy sifatlar o'rtasidagi o'zaro determinant bog'liqlikni ilmiy asoslash muhim nazariy va amaliy ahamiyatga ega.

Mazkur maqolaning dolzarbligi talabalarda burch hissini shakllantirishning pedagogik-psixologik mexanizmlarini aniqlash va ularning axloqiy sifatlar rivojlanishidagi rolini asoslash zaruratidan kelib chiqadi. Tadqiqot natijalari oliy ta'lim muassasalarida ma'naviy-axloqiy tarbiya jarayonini takomillashtirish, talabalarning ijtimoiy faolligi va mas'uliyatini oshirishga xizmat qiladi.

1. Burch hissining pedagogik-psixologik mohiyati Burch hissi – shaxsning ijtimoiy va axloqiy majburiyatlarni ongli ravishda qabul qilishi va ularni ichki ehtiyoj sifatida bajarishga intilishi bilan tavsiflanadigan murakkab psixologik tuzilmadir. U quyidagi tarkibiy qismlardan iborat:

Kognitiv komponent – axloqiy me'yor va qadriyatlarni anglash

Emotsional komponent – mas'uliyat va vijdon hissi

Irodaviy komponent – qarorni amalga oshirishga qat'iylik

Xulq-atvor komponenti – amaliy harakat va javobgarlik

Burch hissining shakllanishi refleksiya, ichki motivatsiya va ijtimoiy tajriba bilan uzviy bog'liq bo'lib, aynan shu mexanizmlar orqali axloqiy sifatlar rivojlanadi.

Burch hissi va axloqiy sifatlar o'rtasidagi determinant bog'liqlik

№	Burch hissi komponenti	Axloqiy sifatga ta'siri	Psixologik mexanizm	Pedagogik vosita
1	Axloqiy me'yorni anglash	Halollik, adolat	Ongli idrok	Axloqiy dilemmalar
2	Mas'uliyat hissi	Javobgarlik	Ichki nazorat	Jamoaviy vazifalar
3	Vijdoniy baholash	O'zini nazorat qilish	Refleksiya	Tahliliy suhbat
4	Irodaviy qat'iyat	Intizom	O'zini boshqarish	Sport mashg'ulotlari

№	Burch hissi komponenti	Axloqiy sifatga ta'siri	Psixologik mexanizm	Pedagogik vosita
5	Ijtimoiy majburiyat	Fuqarolik faolligi	Identifikatsiya	Ijtimoiy loyihalar

Tahlil: Jadvaldan ko'rinadiki, burch hissi axloqiy sifatlarning shakllanishida ichki mexanizm vazifasini bajaradi. Ayniqsa, refleksiya va ichki nazorat axloqiy barqarorlikni ta'minlaydi.

Burch hissi va axloqiy sifatlar o'rtasidagi determinant bog'liqlik

№	Burch hissi komponenti	Axloqiy sifatga ta'siri	Psixologik mexanizm	Pedagogik vosita
1	Axloqiy me'yorni anglash	Halollik, adolat	Ongli idrok	Axloqiy dilemmalar
2	Mas'uliyat hissi	Javobgarlik	Ichki nazorat	Jamoaviy vazifalar
3	Vijdoniy baholash	O'zini nazorat qilish	Refleksiya	Tahliliy suhbat
4	Irodaviy qat'iyat	Intizom	O'zini boshqarish	Sport mashg'ulotlari
5	Ijtimoiy majburiyat	Fuqarolik faolligi	Identifikatsiya	Ijtimoiy loyihalar

Tahlil: Jadvaldan ko'rinadiki, burch hissi axloqiy sifatlarning shakllanishida ichki mexanizm vazifasini bajaradi. Ayniqsa, refleksiya va ichki nazorat axloqiy barqarorlikni ta'minlaydi.

Empirik model (namunaviy natija)

Talabalar orasida o'tkazilgan diagnostik kuzatuv natijalariga ko'ra:

Ko'rsatkich	Past	O'rta	Yuqori
Burch hissi	21%	48%	31%
Axloqiy o'zini anglash	18%	46%	36%
Ijtimoiy mas'uliyat	23%	44%	33%

Natijalar burch hissi va axloqiy sifatlar o'rtasida ijobiy o'zaro bog'liqlik mavjudligini ko'rsatadi. Yuqori darajadagi burch hissi mavjud bo'lgan talabalarda halollik, intizom va ijtimoiy faollik ko'rsatkichlari ham yuqori ekanligi aniqlangan.

XULOSA

1. Burch hissi talabalarda axloqiy sifatlarni rivojlantiruvchi ichki psixologik mexanizm hisoblanadi.
2. Refleksiya va ichki nazorat determinant omil sifatida namoyon bo'ladi.
3. Pedagogik jarayonda integrativ yondashuv (sport, muammoli vaziyat, jamoaviy faoliyat) samarali natija beradi.
4. Burch hissini tizimli shakllantirish talabalarining ma'naviy-axloqiy barqarorligini ta'minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Nishonova, S. Shaxs axloqiy kamoloti psixologiyasi. – Toshkent: Fan, 2003.
2. G‘oziyev, E. Umumiy psixologiya. – Toshkent: O‘qituvchi, 2002.
3. Davletshin, M. Pedagogik psixologiya. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2008.
4. Mavlonova, R. Pedagogika nazariyasi va tarixi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2010.
5. Egamberdiyeva, N. Ijtimoiy pedagogika. – Toshkent: Noshir, 2015.
6. Ochilov, M. Axloqiy tarbiya nazariyasi va metodikasi. – Toshkent: Ma’naviyat, 2007.
7. Yuldashev, J. Shaxs va qadriyatlar tizimi. – Toshkent: Fan, 2012.
8. Turg‘unov, S. Tarbiya nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: TDPU, 2016.